

Leeswijzer en dankwoord

Dit boek is geschreven voor pabostudenten en voor onderwijsprofessionals in het basisonderwijs die hun vakkennis en inzicht in leerprocessen willen verdiepen. Eerst iets over de positie van dit boek tussen andere studieboeken over onderwijs. Zoals in de onderstaande figuur weergegeven, kun je in het denken over onderwijs verschillende lagen onderscheiden. Bovenaan vind je de praktische uitwerking van dat denken in de scholen en het dagelijks handelen van leerkrachten daarin. Dit handelen wordt gestuurd door de keuze voor een pedagogisch systeem, zoals dat van Maria Montessori, het jenaplan- of daltonstelsysteem. Onderliggend aan dit systeem vinden we een bepaalde theorie over hoe kinderen het beste onderwijs kunnen krijgen: klassikaal, of juist niet, samenwerkend in groepjes, individueel ontdekkend, met een nadruk op eigen verantwoordelijkheid of met veel sturing van bovenaf.

Deze theorie wordt gevoed door psychologische kennis en opvattingen over hoe mensen in het algemeen leren. Dit is het niveau waarop dit boek zich bevindt. Het maakt dus niet uit welk pedagogisch systeem in 'jouw' school gehanteerd wordt, de kennis in dit boek is van nut voor iedereen die zich met basisonderwijs bezighoudt. Nog dieper, onder de (door onderzoek ondersteunde) psychologische theorie, zit een visie op de mens verscholen. Die wordt meestal niet expliciet gemaakt, terwijl zij toch sturend en invloedrijk is. Je leest over de mensvisie waarop dit boek is gebaseerd in hoofdstuk 7.

Mijn doel was om een boek te schrijven dat prettig leest en de inhoud helder overbrengt, als het even kan een boek dat zelf ook motiverend is. Over de meest logische opbouw heb ik lang nagedacht en ik heb besloten om te

beginnen met het onderwerp leren, omdat dit duidelijk maakt waar we het allemaal voor doen. Leren wordt in de eerste twee hoofdstukken vanuit verschillende hoeken belicht. Daarna gaan we verder met de uitkomsten van leren, zichtbaar in de (school)prestatie. Die komt niet altijd tot stand en dan kunnen we spreken van onderpresteren, wat aan de orde komt in de hoofdstukken 4 en 5. Na deze aanloop duiken we in het eigenlijke onderwerp van dit boek: motivatie. Van dit concept wordt de geschiedenis geschetst in hoofdstuk 6, en hoofdstuk 7 beschrijft dan een hedendaagse integrale motivatietheorie die tevens een van de twee theoretische pijlers is van dit boek. De andere pijler is de hechtingstheorie, die al langskwam in hoofdstuk 2 en op het onderwijs wordt toegepast in hoofdstuk 8. In de hoofdstukken 9 tot en met 13 worden beide theorieën gecombineerd en besproken in de context van het basisonderwijs. Hoofdstuk 14 is gewijd aan de gevolgen van motivatieproblemen in verschillende psychologische visies. De hoofdstukken 15 en 16 zijn weer meer praktisch van aard, waarbij hoofdstuk 15 algemene obstakels voor het leerproces signaleert en een stappenplan aanreikt voor de aanpak ervan, en hoofdstuk 16 handreikingen doet voor het omgaan met de ouders van je leerlingen.

Hier en daar zul je tijdens het lezen opdrachten, ABC-vragen (deze gaan over de psychologische basisbehoeften, waarover je meer kunt lezen in hoofdstuk 7) en reflectievragen tegenkomen. Deze zijn bedoeld om je leerproces te ondersteunen. Ook zijn extra materialen te vinden op: www.lerarencampus.nl. Ik hoop dat je de stof met veel plezier tot je zult nemen en dat de interactieve elementen je zullen uitnodigen om na te denken over deze fascinerende onderwerpen, en natuurlijk ook dat je hierdoor beter zult functioneren in je werk met je leerlingen. Reacties en vragen naar aanleiding van dit boek zijn altijd van harte welkom op: info@motivatiepsycholoog.nl.

Graag bedank ik mijn deskundige meelezers Margo en Peter Hoogenboom voor hun input en steun. Het schrijven van een boek is soms een eenzaam proces en ik heb het heel fijn gevonden dat ze op de achtergrond aanwezig waren en de teksten samen kritisch onder de loep hebben genomen. Ook bedank ik mijn geliefden, die me tijdens dit veeleisende proces hebben gesteund en verdragen. Tot slot een bedankje aan Natascha, Marita en de anderen bij Van Gorcum die hebben meegedacht en -gewerkt om hier een mooi en fijn studieboek van te maken.

Saskia Bruyn

**“Maar waaróm
moet ik dit leren?”**

Deze uitspraak komt je vast bekend voor als de verzuchting van een weinig gemotiveerde leerling. Of misschien heb je de vraag in je opleiding zelf ook wel eens gesteld. Terecht, want het is een bijzonder belangrijke vraag. Daarom vind je het antwoord erop meteen aan het begin van dit boek.

VIII

Een leerkracht moet heel wat in huis hebben: een gedegen kennis van alle vakken waarin leerlingen op de basisschool worden onderwezen, didactische vaardigheden en expertise in klassenmanagement. Ouders hebben soms onrealistische verwachtingen. De maatschappij formuleert regelmatig extra eisen, zo moet leerlingen burgerschap worden bijgebracht, een gezonde levensstijl, handigheid met computers, wereldtalen...

Is inzicht in motivatieprocessen ook zo'n extra eis aan de leerkracht, die bovenop je gewone werk komt? Absoluut niet. Op school draait alles om leren, dat is waar leerlingen voor komen. Maar om te **kunnen** leren, moeten ze het eerst **willen**; ze hebben schoolse motivatie nodig. Zonder gaat het niet.

In die zin lijkt leren op eten: als je er geen trek in hebt, gaat het niet van harte en als je het echt niet wilt, gebeurt het ook niet. Heb je wel eens een dwarse peuter moeten voeren? Zonder kennis van schoolse motivatie zul je met je leerlingen in dezelfde hopeloze strijd terechtkomen. Daarbij zijn op onze eetlust allerlei factoren van invloed die analoog werken op onze leergierigheid. We kunnen niet goed eten als we bang zijn, of boos, of als we ons ergens niet op ons gemak voelen. Dat geldt ook voor leren: de omstandigheden binnen en buiten het kind moeten het leren mogelijk maken. Hoe werk jij daar aan mee?

Waar zit het probleem?

Gedrag ‘bereiden’ in plaats van gedrag bestrijden

In de groep krijg je te maken met het gedrag van je leerlingen. Leergedrag, in al zijn efficiënte en minder doeltreffende vormen, en nog veel meer gedrag. Dat is wat we waarnemen en waar we op reageren. We proberen het te sturen in een gewenste richting. Als het gedrag van een leerling het leerproces ernstig en langdurig verstoort, spreken we van een gedragsprobleem (een leerling die dat vertoont, kan om die reden zelfs thuis komen te zitten).

Maar spannen we met die focus op het gedrag het paard niet achter de wagen? Gedrag is een uitkomst van de interactie tussen wat we de persoonlijkheid noemen en de context. In die context ben jij als leerkracht een voorname factor. De figuur hierboven illustreert het zo: het gedrag is als de warme lucht die van de pan af komt. Dat kan gewone waterdamp zijn, en een heerlijke geur van het gerecht dat bereid wordt. Of het kan hinderlijk stinkende rook zijn als het vuur te hoog staat. De volle pan is de persoon van de leerling, met alle ingrediënten die daar in zitten. Sommige zaten er al in, zoals aanleg en opvoeding, andere komen er op school bij. Het vuur van het fornuis is de context waarin de leerling leert. Dat is de school als geheel, dat is de groep, en dat ben jij, de leerkracht. Jij hebt er veel invloed op of je leerlingen goed ‘bereid’ worden, ‘aangebrand’ raken of ‘halfgaar’ worden.

In dit boek kun je lezen hoe je met jouw houding je invloed op de meest gunstige manier aanwendt. Die houding steunt op inzicht in motivatieprocessen, inzicht dat dit boek je wil aanreiken. Vanuit die houding kun je in de dagelijkse praktijk zo optreden dat je leerlingen gemakkelijk en met plezier kunnen leren. Zodat probleemgedrag geen gedragsprobleem hoeft te worden. Dit boek raakt de kern van je leraarschap.

Inhoud

	Leeswijzer en dankwoord	V
	“Maar waaróm moet ik dit leren?”	VII
Hoofdstuk 1	Leren, verschillen in vorm en inhoud	1
1.1	Wat is leren?	2
1.2	Is leren leuk?	7
Hoofdstuk 2	Leren en ontwikkeling	9
2.1	Cognitieve ontwikkeling	10
2.2	Executieve functies	12
2.3	Sociale en emotionele ontwikkeling	14
2.4	Hechting thuis, de Circle of Security	18
2.5	Twee rollen	21
2.6	Onveilige hechting	21
Hoofdstuk 3	Presteren en het meten van de prestatie	25
3.1	Het belang van een passend niveau	26
3.2	Het meten van de prestatie	27
3.3	Testen: haken en ogen	28
3.4	Op de voet volgen	29
3.5	Meten met twee maten	30
3.6	Naar beter cijfergebruik	31
3.7	Het ideaal	32
3.8	Economische voordelen	32
3.9	Buitenbeentjes	33
3.10	De realiteit van de kwaliteit	34

Hoofdstuk 4	Als het leren niet lukt: onderpresteren	37
4.1	Element 1 van psychologisch onderpresteren: het niveau	39
4.2	Element 2 van psychologisch onderpresteren: de bron	41
4.3	Element 3 van psychologisch onderpresteren: duur	45
4.4	Element 4 van psychologisch onderpresteren: reikwijdte	47
Hoofdstuk 5	Prevalentie van onderpresteren	51
5.1	Onderzoek van de Onderwijsraad	52
5.2	Intussen in de realiteit	55
Hoofdstuk 6	Wat is motivatie?	57
6.1	Een korte geschiedenis van de motivatiepsychologie	58
6.2	Motivatie en het handelingsproces	64
Hoofdstuk 7	Theoretisch kader: de Zelf-Determinatie Theorie	73
7.1	Basisbehoeften	75
7.2	Onderlinge samenhang	78
7.3	Welke kant op?	78
7.4	Motivatiekwaliteit	80
7.5	Nog meer?!	83
7.6	Het effect van de kwaliteit	84
7.7	Ontwikkeling en motivatiekwaliteit	86
7.8	Verzet: ook gemotiveerd gedrag	86
7.9	Onderpresteren en de basisbehoeften	88
Hoofdstuk 8	Leren en school, de Leercirkel	91
8.1	Samen leren	92
8.2	Veilig instappen in de Leercirkel	93
8.3	Onveilig op school	99
Hoofdstuk 9	Motivatie en (het begin van) de leerrelatie	101
9.1	Valse start	102
9.2	Het begin: thuis	102
9.3	Ongelijke ontwikkeling	103
9.4	Mooi streven	104
9.5	Wat je verwacht is wat je krijgt	106

9.6	Etiketje plakken	108
9.7	Basisbehoeften in de klas	111
9.8	Drie-eenheid	122
9.9	Spiraalbeweging	122
9.10	De basisbehoeften van de slimme leerling	122
Hoofdstuk 10	Basisbehoeften in de Leercirkel, de Instructiefase	127
10.1	Aan de slag met de basisbehoeften	128
10.2	In de knoop	130
10.3	Help, help, help!	130
10.4	Puntje van aandacht	131
10.5	Hulpvraag en -aanbod	131
10.6	Een goede aftrap	133
Hoofdstuk 11	Basisbehoeften in de Leercirkel, de Exploratiefase	137
11.1	Beginnen bij het begin: de basisbehoeften	139
11.2	Starre mindset	142
11.3	Angst om te falen	144
11.4	Foutje, bedankt	145
11.5	Leren leren? Oefenen oefenen!	146
11.6	Optimale exploratie	147
Hoofdstuk 12	Basisbehoeften in de Leercirkel, de Frictiefase	149
12.1	Vastlopen en de basisbehoeften	151
12.2	Mindset in de Frictiefase	153
12.3	Toetsmoment	153
12.4	Faalangst	154
12.5	Frictie zonder stress	155
Hoofdstuk 13	Basisbehoeften in de Leercirkel, de Hulpvraag	157
13.1	Basisbehoeften: een hoofdrol voor verBondenheid	158
13.2	Een gezond zelfbeeld	169
13.3	Veilige hulpvraag	170

Hoofdstuk 14	De psychologische gevolgen van motivatieproblemen op school en daarna	173
14.1	Erikson: cruciale stadia	174
14.2	Goleman: verstoorde aandachtshouding	177
14.3	Seligman: aangeleerde hulpeloosheid	180
14.4	Berne: de kleine professor	184
14.5	De gevolgen volgens de Zelf-Determinatie Theorie	187
14.6	Schema's	190
Hoofdstuk 15	Praktische handreikingen	195
15.1	Groepsregels	196
15.2	Dromerig	197
15.3	In gesprek met de leerling	199
15.4	Omgaan met stress	200
15.5	Stappenplan	200
Hoofdstuk 16	School en ouders, ouders en school	211
16.1	Zorgenkind	212
16.2	Afwijking	213
16.3	Permanente noodtoestand	214
16.4	Destructieve dynamiek	216
16.5	Gebrek aan verbondenheid	216
16.6	Relatie tussen ouders en school	217
16.7	Neem ouders serieus	217
16.8	Hoogbegaafde ouders	219
16.9	De basisbehoeften van ouders	220
	Bronnen per hoofdstuk	223
	Trefwoordenregister	231